

Az első magyar Pedagógiai-Lélektani Intézet működésének hatása a középiskolai és a polgári iskolai tanárság pszichológiai látásmódjának alakulására

Fizel Natasa

fizel.natasa@szte.hu

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet

Jelen tanulmányomban elsődleges céloom bemutatni azt a széleskörű hatást, amelyet hazánk első Pedagógiai-Lélektani Intézete, és annak első vezetője, Várkonyi Hildebrand gyakorolt mind a középiskolai, mind a polgári iskolai tanárképzésre, és a Cselekvés Iskolája című folyóiraton keresztül a polgári iskolai tanárság egészére is. Intézetében a neveléstudomány és a pszichológia egymástól elválaszthatatlan egységként működött. Munkámban bemutatom Szegedre kerülésének különleges körülményeit, kitérek arra, hogy milyen kurzusokat tartott a szegedi egyetem Bölcsészettudományi Karán, s ezek közül mely előadásokat vették fel az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói is, valamint, hogy milyen témákban írt cikkeket, tanulmányokat a Cselekvés Iskolája című folyóiratban.

Kulcsszavak: *felsőoktatás-történet, pszichológia-történet, pedagógusképzés*

Várkonyi Hildebrand Dezső egyetemi tanár tudományos, oktatói, valamint tudományos-közéleti munkássága, valamint az általa vezetett, hazánkban elsőként létrehozott Pedagógiai-Lélektani Intézet története, és kísérleti iskolája, a Kerti Iskola története már számos szerző által feldolgozásra, bemutatásra került. 1988-ban, születésének 100. évfordulóján tanítványai, pályatársai¹ egy emlékkötetben emlékeztek meg a kommunizmus éveiben méltatlanul háttérbe szorított professzor munkásságáról, személyiségéről, oktatói nagyságáról (*Zakar*, 1988). 2009-ben a Várkonyi-féle intézet jogutódja, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológiai Intézete az intézet fennállásának 80. évfordulójára jelentetett meg egy, a lélektan történetével foglalkozó kötetet (*Szokolcsy*, 2009). A Várkonyi által alapított, saját korában rendkívül újszerűnek számító újszegedi Kerti Iskola története az 1990-es évek végén került a tudományos érdeklődés középpontjába elsősorban Pukánszky Béla és Németh

¹ Rókusfalvy Pál, Duró Lajos, Veckó József, Baróti Dezső, Zentai Károly, Veszprémi László, Kiss György, Büky Béla és Sellei Zoltán

András kutatásainak jóvoltából (Németh és Pukánszky, 1997, 1999; Pukánszky, 2002). A kutatás a 2010-es években a Pukánszky Béla által elérhetővé tett forrásgyűjteménynek köszönhetően folytatódott. Újabb és újabb publikációk láttak napvilágot a Kerti Iskola működéséről (Fizel, 2021), módszertani palettájáról (Kiss, 2016) vezetőjének, Dolch Erzsébetnek az életútjáról (Fizel, 2013), valamint Várkonyi Hildebrandnak a korabeli pedagógiai gyakorlatra kifejtett hatásáról (Szabó, 2016).

Jelen tanulmányban az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a korabeli szegedi egyetem kapcsolata, és ebben Várkonyi szerepe is terítékre kerül. A főiskola történetjének témájában jelen tanulmány szerzője mellett a közelmúltban újabb adalékokkal szolgáltak a Nóbik Attila (2010), T. Molnár Gizella (2010) valamint Vajda Tamás (2010) tollából született tanulmányok. A kutatás forrásbázisát az említett műveken kívül az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói anyakönyvei,² valamint a Ferenc József Tudományegyetem vonatkozó tanrendjei³ jelentik. Várkonyi Hildebrand Szegedre kerülésének történetét nagyrészt primer források alapján dolgoztam fel, egyebek mellett a szegedi egyetem Bölcsészettudományi Kar tanácsüléseinek jegyzőkönyveit, Mészöly Gedeon dékán, és Dézsi Lajos rektor Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszterrel folyó levelezését használtam fel.

-
- 2 *Rendes Hallgatók Anyakönyve. (RHA) Földrajz-természettan-vegytani szakcsoport 1928-1942. SZTE Egyetemi Levéltár 125. kötet; RHA Magyar-német nyelvi szakcsoport 1928-1942. SZTE EL 124. k.; RHA Magyar nyelvi-történelmi szakcsoport 1928-1942. SZTE EL 122. k.; RHA Mennyiségtan-természettan-vegytani szakcsoport 1928-1942. SZTE EL 123. k.; RHA Földrajz-természettan-vegytani szakcsoport 1928-1942 SZTE EL 125. k.; RHA Magyar-német nyelvi szakcsoport 1928-1942 SZTE EL 124. k.; RHA. Magyar nyelvi-történelmi szakcsoport 1928-1942 SZTE EL 122. k.; RHA Mennyiségtan-természettan-vegytani szakcsoport 1928-1942 SZTE EL 123. k.*
- 3 *A M. K. Ferenc József-Tudományegyetem Tanrendje (M. K. FJTE T.) az 1926-27. tanév (tév) első félévére, Szeged, 1926; A M. K. FJTE T. az 1926-27. tév. második félévére, Szeged, 1926; A M. K. FJTE T. az 1927-28. tév. első félévére, Szeged, 1927; A M. K. FJTE T. az 1927-28. tév. második félévére, Szeged, 1927; A M. K. FJTE T. az 1928-29. tév. első félévére, Szeged, 1928; A M. K. FJTE T. az 1928-29. tév. második félévére, Szeged, 1928; A M. K. FJTE T. az 1929-30. tév. első félévére, Szeged, 1929; A M. K. FJTE T. az 1929-30. tév. második félévére, Szeged, 1929; A M. K. FJTE T. az 1930-31. tév. első félévére, Szeged, 1930; A M. K. FJTE T. az 1930-31. tév. második félévére, Szeged, 1930; A M. K. FJTE T. az 1931-32. tév. első félévére, Szeged, 1931; A M. K. FJTE T. az 1931-32. tév. második félévére, Szeged, 1931; A M. K. FJTE T. az 1932-33. tév. első félévére, Szeged, 1932; A M. K. FJTE T. az 1932-33. tév. második félévére, Szeged, 1932; A M. K. FJTE T. az 1933-34. tév. első félévére, Szeged, 1933; A M. K. FJTE T. az 1933-34. tév. második félévére, Szeged, 1933; A M. K. FJTE T. az 1934-35. tév. első félévére, Szeged, 1934; A M. K. FJTE T. az 1934-35. tév. második félévére, Szeged, 1934; A M. K. FJTE T. az 1935-36. tév. első félévére, Szeged, 1935; A M. K. FJTE T. az 1935-36. tév. második félévére, Szeged, 1935; A M. K. FJTE T. az 1936-37. tév. első félévére. Szeged, 1936; A M. K. FJTE T. az 1936-37. tév. második félévére. Szeged, 1936; A M. K. FJTE T. az 1937/38. tév. első félévére. Szeged, 1937; A M. K. FJTE T. az 1937/38. tév. második félévére. Szeged, 1937; A M. K. FJTE T. az 1938/39. tév. első félévére. Szeged, 1938; A M. K. FJTE T. az 1938/39. tév. második félévére. Szeged, 1938; A M. K. FJTE T. az 1939/40. tév. első félévére. Szeged, 1939; A M. K. FJTE T. az 1939/40. tév. második félévére. Szeged, 1939.*

Várkonyi Hildebrand Szegedre kerülésének körülményei

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem fejlődése töretlen volt az első világháború kitöréséig. Történetében sorsdöntő fordulatot hozott, hogy a román hadsereg 1918. december 24-én bevonult Kolozsvárra (Benda, 1982. 846. o.). 1919. május 12-én a román katonaság elfoglalta az egyetemet is, majd a rektori hivatal élére a román tanészék professzorát nevezték ki (Makk és Marjanucz, 2011. 10. o.). Az egyetemi tanárok a város megszállása után nem tették le a román állampolgárság elnyeréséhez szükséges esküt, így kiutasították őket a városból. A menekülni kényszerülő tanárok Budapesten folytatták az egyetemi oktatást. A száműzött magyar egyetemen 1921. október 9-én nyitották meg az első tanévet, ezzel megkezdődött Szegeden a tényleges egyetemi oktatás.

A történelmi Magyarország felbomlásának egyik szembeszökő szerkezeti következménye az etnikai egységesülés volt, amely a felekezeti megoszlás homogenizációját vonta maga után. Az egyetem hallgatóságának vallási meggyőződése a római katolikus vallás esetében (49,43%) az 1922-es adatok szerint majdnem 15%-kal elmaradt a teljes népességben való arányától (Beszámoló, 1929. 396-397. o.). Ennek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy Észak-Erdélyben a római katolikusok aránya csupán 20% körül mozgott, és mivel a kolozsvári egyetem hallgatói közül többen követték alma materüket Szegedre, és tanulmányaikat itt folytatták, így vallási hovatartozásuk felhívította a római katolikusok számbeli fölényét.

Ebben az időszakban mind Dézsi Lajos, a Magyar Irodalomtörténeti Intézet vezetője, mind Bartók György a Filozófiai Intézet vezetője, valamint Imre Sándor a Pedagógiai Intézet vezetője is protestáns volt (Péter, 1995. 124-128. o.). Az a tény, miszerint egy korábban protestáns többségű város, Kolozsvár egyeteme költözött egy többségében katolikus városba, püspöki székhelyre, és hogy a miniszter, Klebelsberg Kuno Szegeden képzelte el a katolikus szerzetesnők tanárképzését a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán, ahonnan kötelező volt az áthallgatás az egyetemre, hamarosan változásokat generált a Bölcsészettudományi Kar szervezeti struktúrájában.

1926. október 20-án a Bölcsészkar évi II. rendes ülésén Bartók György dékán bejelentette, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyetemen új tanszékek felállítását óhajtja. A Kar egy pedagógiai-lélektani, egy művészettörténeti, és egy etnográfiai tanszék felállítását tartotta a legürgetőbbnek és a legfontosabbnak.⁴ Ez a kérvény segítette Klebelsbergert abban, hogy keresztülvigye korábbi terveit, és a protestáns professzorok mellett katolikus intézetvezetők is helyet kapjanak azokon a tudományterületeken, ahol a felsőoktatás-átalakítási tervei következtében szükségesnek vélte. Megelőzendő, hogy a nagy tudású, munkájukat jól végző professzorokat sérelem érje, a miniszter a tanszékek párhuzamosításával akarta az ügyet megoldani. 1928. június 29-én, a Bölcsészkaron rendkívüli ülésen tárgyalták a párhuzamos tanszékek kérdését. Az elnök, Horger

4 Jegyzőkönyv, Bölcsészettudományi Kar II. rendkívüli ülés, 1926. okt. 20. MNL CSML VIII. 167. bk. 8 7.

Antal dékán kérte a Kar állásfoglalását arra vonatkozólag, hogy második filozófiai vagy második pedagógiai tanszék felállítását kérjék-e a miniszter úrtól. Imre Sándor (aki 1925 óta vezette a Pedagógiai Intézetet) és Bartók György nem javasolták a párhuzamos tanszékek felállítását, inkább – ismét – egy pedagógiai-pszichológiai tanszék felállítását kérték, amit a Kar el is fogadott.⁵ Az 51.587-1928. IV. számú miniszteri rendelet alapján úgy tűnt, hogy a vita lezárásra került, és a miniszter az alábbi döntést hozta: „*a szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetemen négy új tanszék és pedig ethnográfia, a II. filozófia és a II. magyar irodalomtörténet számára egy-egy nyilvános rendes és a II-ik pedagógia számára pedig egy nyilvános rendkívüli tanszék szerveztessék.*”⁶

A rendelet megjelenése ellenére a Bölcsészkaron továbbra is nagy volt az ellenállás az új tanszékek megalakításával kapcsolatban. Az okok között szerepelt a Nemzeti Újság 1928. dec. 16-i vezércikke is, amely szerint Klebelsberg az alábbi nyilatkozatot tette: „*A szegedi egyetemen kész vagyok azok mellett, amelyeket nem katolikus férfiak töltenek be, parallel tanszékeket létesíteni s azokra katolikus tanárokat kinevezni, hogy a tartományi főnöknőknek aggodalmaik ne legyenek. Itt neveltessék női szerzetesrendjeink az általuk fenntartott polgári iskolák, középiskolák és tanítóképzők tanári karát.*”⁷

Bár a hivatalos dokumentumokban (pl. az új tanszékek élére kiírt pályázatokban) nem szerepelt a felekezeti hovatartozás feltételként, az újságcikkben a miniszter világgossá tette ezt az óhaját. Informális csatornákon keresztül Klebelsberg fülébe jutott, hogy a szegedi egyetemen feliratot készítenének intézkedése ellen, így sértett hangvételű levélben fordult az egyetem rektorához, aki ekkoriban (1928-29-ben) éppen az egyik érintett, az Irodalomtörténeti Tanszék vezetője, Dézsi Lajos volt. A miniszter levelében kitért arra, hogy a Takarékosági Bizottság a szegedi egyetem teljes eltörlését javasolta, és e szándék mellett szolt a hallgatók alacsony száma, ahogy az egyik bizottsági tag gúnyosan meg is jegyezte, hogy „*a bölcsészeti karoknak több tanárjuk van, mint hallgatójuk*”⁸. Klebelsberg levelében leszögezte, hogy közbenjárása nélkül a szegedi bölcsészkar az ő miniszterségét aligha élte volna túl: „*a bölcsészeti karok benépesítésének érdeke volt az egyik oka annak is, hogy a Paedagogiumot és az Erzsébet Nőiskola főiskolai tagozatát Szegedre levittem*”⁹, és így került az apácák polgári iskolai tanárképzése is Szegedre. „*Indokom ismét pedagógiai volt, tudniillik a női szerzetesrendek iskolái nívójának emelése, amire azért is súlyt kell helyeznem, mert a magyar leányok igen számottevő része éppen ezekben az iskolákban nyeri egyedüli nevelését. De emellett megint szemem előtt lebegett a szegedi bölcsészeti karoknak további erőteljes benépesítése, mert a*

5 Jegyzőkönyv, Bölcsészettudományi Kar V. rendkívüli ülés, 1928. június 29. MNL CSML VIII. 651 bk 1927/28.

6 M. Kir. Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztérium 51.587-1928. IV. sz. rendelet

7 Nemzeti Újság, 1928. december 16. 1.

8 Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MOL K636-1929-30-410-05

9 Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MNL OL K636-1929-30-410-05

*karok felvirágoztatása csak akkor lehetséges, ha igazán nagyszámú hallgatóságuk van.*¹⁰ Kitért arra is, hogy a Nemzeti Újságban megjelent cikk ugyan az ő véleményeként adta közre a világnézeti tanszékek létrehozásának tervét, valójában ez a püspökök állásfoglalása volt. Klebelsberg nem vonta vissza a párhuzamos tanszékek felállításáról korábban kiadott rendeletét, így végül a tanszékek betöltésére szolgáló adminisztrációs folyamat a Bölcsészkaron mégis beindult.

Az újonnan szervezett három tanszékre összesen kilenc pályázat érkezett. A II. filozófia tanszékre dr. Mester János, dr. Bognár Cecil, dr. Somogyi József és dr. Boda István, a II. pedagógia tanszékre dr. Várkonyi Hildebrand, dr. Mester János és dr. Berenkay Lajos, a II. magyar irodalomtörténeti tanszékre Sík Sándor és dr. Földessy Gyula adta be a pályázatát.¹¹

1929 decemberére betöltésre került az első „világnézeti” tanszék. Dr. Várkonyi Hildebrand bencés szerzetest a pedagógiai-lélektani tanszék élére nevezte ki Klebelsberg Kuno.¹² A másik két paralel tanszék élére is katolikus professzor került. A II. irodalomtörténet tanszék vezetője Sík Sándor, a II. filozófia tanszék professzora pedig Mester János lett (Pukánszky, 1999. 219. o.). A párhuzamos tanszékek nem érték meg hosszú időt. Dézsi Lajos 1932-es halálával Sík Sándor piarista tanár egyesítette és vitte tovább a két magyar irodalomtörténeti tanszéket. Az új Pedagógiai-Lélektani Intézet 1934-ben, Imre Sándor Budapestre távozása után egyesült a korábbi Pedagógiai Intézettel, majd Várkonyi Hildebrand 1940-es Kolozsvárra való költözését követően megszűnt a II. filozófiai intézet, és a Neveléstudományi és Lélektani Intézet vezetését Mester János vette át.

Várkonyi Hildebrand oktatói munkássága Szegeden

Várkonyi tehát 1929-ben kezdte el a munkát az egyetemen. Ahogy Zakar András a Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet Előszavában írja:

„Életének legtermékenyebb időszaka következett. Nyilvános rendes egyetemi tanári működése során az oktató-nevelő munkája, tudományos kutatásai és szakmai közéleti tevékenysége alapján az egyetem egyik legismertebb professzora lett” (Zakar, 1988. 3. o.).

A bizonyíték arra, hogy szükség volt – még ha egy szokatlan történelmi fordulat, egy egyetem elköltöztetése okán is – a Várkonyi-féle intézet létrehozására nemcsak felekezeti, hanem szakmai okokból is (ahogy ezt maga Imre Sándor is szorgalmazta már 1926-tól kezdődően), jól kiviláglik, ha megnézzük a két intézet, azaz a korábbi Pedagógiai Intézet (1929-től I. Pedagógiai Intézet), valamint a Várkonyi féle II. Pedagógiai-Lélektani Intézet (1934-től Pedagógia Intézet) által kínált kurzusokat (1. Melléklet).

10 Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MNL OL K636-1929-30-410-05

11 Jegyzőkönyv. Bölcsészettudományi Kar, 1929. június 13. MNL CSML 689. bk 1928/29.

12 Várkonyi Hildebrand kinevezése. 1929. december 27. MNL OL 410-11-2078/1929.

Ezek az órák jelentették a pedagógiai, pszichológiai alapokat a harmincas években a szegedi egyetemről kikerülő középiskolai tanárság számára, így jelentőségük nemcsak a tanárok konkrét tudásának megbecsüléséhez segít hozzá minket, hanem lehetőséget ad arra is, hogy a pedagógiai attitűdjük felvázolásához is közelebb jussunk. Az alábbiakban néhány példát emeltem ki a két intézet által hirdetett kurzusokból.¹³

A megfelelő mértékű rálátást elősegítendő, a párhuzamos tanszékek felállítása előtti négy tanévet is görcső alá vettem (1926-1930), amikor megvizsgáltam azokat a kurzusokat, amelyeket a Pedagógiai Intézetben 1930 előtt hallgathattak a bölcsészkar hallgatói. A kurzusok sorát áttekintve egyértelműen látszik, hogy Imre Sándor a hagyományos, a tanárképzésben több évtizedes múltra visszatekintő tantárgyakat preferálta. A neveléstörténet oktatása mellett (Neveléstörténet I-II.; Magyar pedagógusok; A nevelői gondolkodás fejlődése) a neveléstudomány általános megismerése (A neveléstudomány fejlődése), az oktatási rendszer szervezetének kérdései (A köznevelés szervezete), valamint az oktatás- és a nevelélmélet (Oktatástan; A nevelélmélet alapvető kérdései) kapták a legnagyobb szerepet, de néhány kurzus erejéig már a nevelés pszichológiai megközelítése is helyet kapott az órái között (A nevelés lélektani kérdései; A serdülés kora; Az iskolai nevelő lélektana).

1930-tól 1932-ig, azaz a két intézet párhuzamos működése során azonban világosan szétvált a pedagógiai és a lélektani kurzusok hirdetése. Az Imre Sándor által vezetett I. Pedagógiai Intézet a neveléstudományi (nevelésszociológiai, iskolai egészségügyi) kurzusokat (Az értelmi nevelés; A magyar közoktatásügy szervezete; A nevelés szociológiája; Az iskola egészségügye), míg a II. Pedagógiai-Lélektani intézet értelemszerűen a pedagógiai-lélektani kurzusokat hirdette (Karakterológiai vizsgálatok; Bevezetés az alkalmazott lélektanba; Pedagógiai-lélektani gyakorlatok; A gyermekkor lélektana). Jól látszik a kurzusok címét áttekintve, hogy a Várkonyi-kurzusok mennyire új, modern megközelítésben fordultak a lélektan tanítása felé az alkalmazott pedagógia és pszichológia kapcsolódási pontjainak a középpontba állításával, mintegy friss szellőt hozva az intézet falai közé. Ahogyan Szántó Károly, Várkonyi-tanítvány írta róla 1984-ben:

„Várkonyi Hildebrand Dezső a polgári liberális haladó pedagógia egyik magasszínvonalú képviselője, ugyanakkor az európai élvonal szellemi közvetítője volt hazánkban. Kora nemzetközi színvonalán állt mindabban, amit a neveléslélektani kutatások, a kísérleti pedagógia és pszichológia, a gyermektanulmány és a legjobb reformpedagógiai törekvések jelentettek” (Szántó, 1984. 1232. o.).

Imre Sándor 1934-ben történt távozása után a két intézet egyesült. Várkonyi részben átvette a pedagógiai előadásokat (Neveléstörténet I-II.; Bevezetés a neveléstudományba), de oktatói munkájának és az intézet működésének fókuszában továbbra is a pedagógiai lélektan állt (Neveléslélektan; Gyermeklélektan; Az ifjúkor lélektana).

Várkonyi kurzusai nemcsak a középiskolai tanárnak készülő hallgatók számára voltak elérhetőek, felvehették azokat az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola

13 A kurzusok listáját az 1-es számú lábjegyzetben felsorolt tanrendek segítségével készítettem el.

hallgatói is. Mint tanulmányom korábbi részében említettem, 1928-ban került Szegedre a korábban budapesti székhelyű Paedagogium és Erzsébet Nőiskola összevonásával és a felekezeti képzők megszüntetésével az országban monopol helyzetűvé vált Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola. Az intézmény Szegedre kerülése – és az ott tanuló nagy számú apáca-hallgató – indította be a párhuzamos tanszékek létrehozásának folyamatát is, hiszen Klebelsberg az áthallgatásra kötelezett főiskolásokkal kívánta a szegedi egyetem hallgatói létszámát megnövelni. Kezdetben a főiskolásoknak félevenként két kurzust kellett a szakjuknak megfelelően vagy a bölcsészettudományi, vagy a természettudományi karon felvenniük, pedagógiai, pszichológiai, illetve filozófiai tárgyakat csak külön engedéllyel hallgathattak. 1933-tól kezdődően azonban megnyíltak a kapuk, és a hallgatók bármilyen kurzust felvehettek az egyetemen. A hallgatói anyakönyvekből kinyert¹⁴ adatok tanúsága szerint évről-évre több hallgató élt azzal a lehetőséggel, hogy pedagógiai, pszichológiai, vagy filozófiai kurzusokat hallgasson az egyetemen a szaktárgyi kurzusok helyett. Míg az 1933-34-es tanév első félévében mindössze 14 alkalommal vettek fel ilyen témájú kurzust a hallgatók, addig ez a szám 1941-re már 132-re emelkedett, és 1943-ra is csak 72-re csökkent. A vizsgált időszakban 661 alkalommal vettek fel 48-féle nem szaktárgyi, azaz pedagógiai-, pszichológiai-, filozófiai témájú kurzusból órát a főiskolások a szaktárgyukhoz kapcsolódó kurzusok helyett.

1. táblázat – Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói által az egyetemen, Dr. Várkonyi Hildebrandnál felvett kurzusok, és a jelentkezett hallgatók száma (1934-1940)

1934-1935	Gyermeklélektan	15
	Pedagógiai és lélektani gyakorlatok	6
	Neveléstörténet II.	3
1935-1936	Bevezetés a neveléstudományba	33
	Pedagógiai-lélektani gyakorlatok	4
	Az ifjúkor lélektana	3
1936-1937	Gyermeklélektan	23
	Bevezetés a neveléstudományba III-IV.	8
1937-1938	Neveléstörténet	16
	Pedagógiai lélektan	14
	Neveléslélektan	6
	Pedagógiai-lélektani gyakorlatok	1
1938-1939	A gyermekkor lélektana I-II.	21
	A neveléstudomány rendszere I-II.	13
	Pedagógiai-lélektani gyakorlatok	6
	Neveléstörténet a 19. sz.-ban	4

14 Lásd. 2. jegyzet

1939-1940	Az „új nevelés“ mozgalma	11
	Az ifjú kor lélektana I-II.	4
	A jelenkor főbb neveléstudományi irányai	2

Forrás: A 3. lábjegyzetben bemutatott egyetemi tanrendek adatai.

A fenti adatok alapján (1. Táblázat) kijelenthetjük, hogy 1934-től kezdődően a főiskolás hallgatók nagy számban jelentek meg Várkonyi Hildebrand óráin. Nemcsak a lélektani, hanem a pedagógiai előadásait is szívesen látogatták. Legendásan modern, érdekfeszítő előadásairól, korábbi tanítványa, *Baróti Dezső* (1988. 181. o.) így írt:

„A szenzáció erejével hatottak a „Várkonyi-órák” és a szemináriumok. Már csak azért is, mert ezek során sokkal behatóbban ismertette a tárgyalt kérdések irodalmát, mint a publikációiban, ahol elegendő lehetett, ha szükségesüen szólt róla. Így azután nem csak a pedagógiai lélektan új irányzatait (Claparède, Ferrière, Piaget etc.) méltatta, a modern pszichológia szinte valamennyi jelentős képviselőjével megismerkedhettünk nála, többek között Pavlovval, Freuddal, Junggal, Adlerrel, hogy csak azoknak a nevével említsem most, akiről akkoriban nemcsak hazánkban, más országokban sem sokat beszéltek az egyetemi katedrákról. Aligha túlzok tehát, amikor azt állítom, hogy azt a korszerű lélektani műveltséget, amelynek így vagy úgy későbbi pályánkon is nagy hasznát vettük, nálunk akkoriban csak a szegedi egyetemen lehetett megszerezni.”

A polgári iskolai tanárnak készülő hallgatók számára egyedülálló lehetőséget jelentett, hogy bejárhattak Várkonyi óráira. 1936-ban megnyílt Kerti Iskolájának vezetője, Dolch Erzsébet is főiskolai hallgatóként került Várkonyi közelébe, majd 1940-ben tanítványaként szerzett doktori címet.

Várkonyi pedagógiai lélektanának hatása a tanár-társadalomra (A Cselekvés Iskolája)

Az előadásai által kiváltott hatásán túl kutatási tapasztalatait az oktatásban is használható kézikönyvek képeiben is formába öntötte. 1938-ban és 1940-ben látott napvilágot klasszikus kézikönyvnek számító könyve, a két kötetes Gyermeklélektan, majd 1937-ben a Bevezetés a neveléslélektanba című műve. 1934 és 1944 között írta a Cselekvés Iskolája című folyóiratban megjelent 37 cikkét is, amelyek részben előtanulmányok is voltak neveléslélektanához, részben alkalmazó kifejezései fejlődéslélektanának és cselekvéslélektanának. Ezek a munkák kifejezetten a gyakorló pedagógusok részére szolgáló, a mindennapi munkájuk során alkalmazható útmutatásul szolgáltak. Cikkeinek olvasása során magától értetődő, hogy a pedagógiát az alkalmazott pedagógiai pszichológia részének tekintette. Csak később változott meg ez a nézete, amikor 1946-ban a Magyar Pedagógiai Társaság ünnepi ülésén tartott előadásában már önállóan tartott neveléstudományról beszélt, melynek emberismereti,

embereszméleti alapot a pszichológia, pontosabban a pszichológiai antropológia ad (*Rókusfalvy*, 1988. 156-158. o.).

A Cselekvés Iskolája című didaktikai, pedagógiai, módszertani folyóirat 1933 és 1944 között jelent meg. Szerkesztője Dr. Kratofil Dezső, a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolájának igazgatója, kiadója a gyakorló polgári iskola tanári testülete volt. A szerkesztőség a Boldogasszony sugárút 8. szám alatt, tehát a Gyakorló Iskola épületében kapott helyet. A folyóiratba a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem tanárai, illetve a modern pedagógiai gondolkodás képviselői írtak, például *Dr. Várkonyi Hildebrand Dezső*, *Baróti Dezső* vagy az Új Iskola vezetője, *Dr. Domokos Lászlóné*. A folyóirat 12 évfolyamban, évente öt kettős számban jelent meg. Hatását az mutatja, hogy szinte minden polgári iskolában, középiskolában előfizettek rá (*Pitrik*, 1999. 409. o.; *Veszprémi*, 1988. 195. o.).

Veszprémi László (1988) így fogalmazta meg a Cselekvés Iskolája létrejöttének okát: „A két világháború közötti neveléstudomány jelentős, sok tekintetben hézagpótló kezdeményezése volt ez a folyóirat, és maga köré gyűjtötte mindazokat, akik a hagyományos oktató iskolával szemben a tanulók aktivitását, tevékeny, cselekvő erőinek felszabadítását, az élet követelményeinek figyelembevételét, a gyakorlatiasság elvét tűzték zászlójukra!” (*Veszprémi*, 1988. 195. o.).

Várkonyi minden szempontból megfelelt a lap filozófiájának. A Cselekvés Iskolájában megjelent tanulmányait két nagy csoportba oszthatjuk. Az első csoportba két különálló tanulmány tartozik, A cselekvő iskola lélektani alapja (*Várkonyi*, 1934-35a), valamint Védekező magatartások gyermekkorban (*Várkonyi*, 1939-40) címmel. A második csoport 35 tanulmányt, közleményt tartalmaz, melyeket további alcsoportokra lehet bontani. Huszonhárom összefüggő közlemény a Nevelés és gyakorlati lélektan sorozat részeként jelent meg, kilenc összefüggő tanulmány pedig a Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából címet viseli. További három írása Cikksorozat cím alatt jelent meg. Várkonyi tanulmányaiban vissza-visszatérő téma egyebek mellett a környezeti nevelés, az öröklött adottságok, a jellemnevelés, az érzelmi nevelés, valamint az önnevelés fontossága. Nagy hangsúlyt fektetett a cselekvő iskola bemutatására is.

Jelen tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé Várkonyi pedagógiai pszichológiájának részletes ismertetését, így a legfontosabb – ma is aktuális – állításai közül emelnék ki néhányat.

Várkonyi szerint nem lesz mindenki jó pedagógus. A nevelő személyisége nagy hatást gyakorol a gyermekek fejlődésére, így ki kell válogatni a rátermetteket. Minden jó nevelőnek és tanítónak kötelessége, hogy a lélektan területén minél mélyebb és gazdagabb ismeretekre tegyen szert. Azokat a ráhatásokat tekinti pedagógiai ráhatásnak, amelyek segítik a személyiség kibontakozását. A ráhatásnak csak akkor lesz eredménye, ha a gyermek rendelkezik megfelelő befogadóképességgel. A legfontosabb nevelő hatás a tanítás. Várkonyi szerint a tanítás nemcsak ismeretanyag közlése, hanem az értelmi képesség alaki fejlesztése, illetve értelmi úton történő készségek és

magatartások tanítása. A nevelők a tanítás során igazságokat, ismereteket, véleményeket, eszményeket, erkölcsi elveket, szabályokat adnak át. Egyik legismertebb megfogalmazása szerint a nevelés „kétsarkú” folyamat, azaz nemcsak a gyermek tanul a nevelőtől, hanem ez fordítva is megfigyelhető. Tulajdonképpen a nevelő és a gyermek kölcsönhatásban van egymással. Viszont ahhoz, hogy ez a kölcsönhatás ténylegesen működjön, fontos a nevelő személyisége. Várkonyi a fegyelmezésre vonatkozó gyakorlati eljárásokkal is segítette a nevelők munkáját. Azt javasolta, hogy óvatosan bánjon a nevelő a parancssal és a tilalommal, nem szabad túlzásba esnie, illetve a parancsok számát folyamatosan csökkenteni kell, ahogy a gyermek fejlődik. Ha a tilalom és a parancs között választani kell, akkor a pedagógusok a parancsot részesítsék előnyben. Hangsúlyozta továbbá a következetesség elvének betartását is (Várkonyi, 1934-35b. 205-219. o.; Várkonyi, 1934-35c. 325-335. o.; Várkonyi, 1935-36a. 237-249. o.; Várkonyi, 1935-36b. 329-339. o.; Várkonyi, 1935-36c. 429-444. o.; Várkonyi, 1936-37. 199-206. o. idézi Szabó, 2016).

A fenti néhány kiragadott példa is bizonyítja, hogy Várkonyi hitelességét és nagyságát a pedagógiai szakirodalomban éppen az jelentette, hogy újszerű pedagógiai állításait pszichológiai tényekkel támasztotta alá. Meggyőzően érvelt, óriási pszichológiai, pedagógiai és filozófiai tudás birtokában. Módszereinek, elveinek nagy része ma is szerves alkotórésze pedagógiai gyakorlatunknak.

Várkonyi 1940-ben, a II. bécsi döntést követően Kolozsváron folytatta a munkáját, majd 1944-ben Budapestre menekült, ahol az egyetem pszichológiai tanszékén dolgozott. Pályája azonban nem futhatta ki magát, félbe szakította a megváltozott politikai környezet. Fiatalon, élete teljében nyugdíjazták. Ezután csak tudományos munkával foglalkozott, pedig még több mint negyedszázadon át élt és alkotott. 1971-ben hunyt el Budapesten.

Összegzés

Várkonyi humanizmusa, haladó gondolkodása és gyermekközpontú szemlélete, valamint az új nevelés iránti elkötelezettsége minden kétséget kizáróan nagy hatást gyakorolt a harmincas években a szegedi egyetemet látogató tanárszakos hallgatókra, és – minden történelmi fordulat ellenére – a következő évtizedek középiskolai tanárainak munkásságára. Hatása azonban nemcsak a középiskolai tanárságot, hanem a polgári iskolai (később általános iskolai) tanárságot is átjárta. Haladó elméletei könyvein, cikkein, és elősorban a Cselekvés Iskolája folyóiratban megjelent tanulmányain keresztül gyakorló tanárok tömegeihez jutottak el. Előadásairól, személyiségéről évtizedek múltán is rajongva emlékeztek meg tanítványai. A katolikus szabadegyetemen tartott előadásai, a város lakosságának a kutatásaiba való bevonása révén a hétköznapi emberek látásmódjának horizontját is tágította. A lélektan népszerűsítéséért, megismertetéséért, kutatásáért végzett munkája egyedülálló, munkássága további kutatásokra érdemes.

A pedagógiai pszichológia elsajátítása, a pedagógus pszichológiai tudásának alkalmazása a mindennapok pedagógiai gyakorlatában mára a pedagógusképzés elengedhetetlenül fontos részévé vált.

Irodalom

- Baróti Dezső (1988): Várkonyi, a professzor. In: Zakar András (szerk.): *Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet*. JATE Kiadó, Szeged.
- Benda Kálmán (1982, szerk.): *Magyarország történeti kronológiája, III. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- (Beszámoló, 1929) *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1922/23-1926/27. évi működéséről* (1929). Szeged.
- Fizel Natasa (2021): Várkonyi Hidebrand, Dolch Erzsébet és a szegedi Kerti Iskola. In: Szokolszky Ágnes (szerk.): *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon. A kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. JATEPress, Szeged. 99-117.
- Fizel Natasa (2013): A szegedi pedagógusképzés útkeresései a két világháború között Dolch Erzsébet életútjának tükrében. In: Fizel Natasa (szerk.) *Neveléstudományi tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem múltjáról és jelenéről*. Délvidék Kutató Központ, Szeged. 31-39.
- Kiss Nikolett (2016): A Waldorf-pedagógia alapelemeinek megjelenése az újszegedi Kerti Iskola oktatási/nevelési koncepciójában. In: Fizel Natasa (szerk.): *Gutta cavat lapidem. Hallgatói tanulmányok a neveléstörténet tárgyköréből*. Délvidék Kutató Központ, Szeged. 9-25.
- Makk Ferenc és Marjanucz László (2011, szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története (1581-2011)*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- Németh András és Pukánszky Béla (1997): Paradigmatikus irányzatok a magyar neveléstudomány fejlődéstörténetében. *Magyar Pedagógia*, **97**, 3-4. sz. 303-317.
- Németh András és Pukánszky Béla (1999): Magyar reformpedagógiai törekvések a XX. század első felében. *Magyar Pedagógia*, **99**, 3. sz. 245-262.
- Nóvik Attila (2010): A polgár iskolai és a polgári iskolai tanárképzés 1928 előtt. In: Kiss Róbert Károly és Vajda Tamás (szerk.): *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola története (1928-1947)*. Belvedere Meridionale, Szeged. 11-32.
- Péter László (1995): A magyar Göttinga. Klebelsberg és a szegedi egyetem. In: Zombori István (szerk.): *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete*. Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Szeged. 102-140.
- Pitrik József (1999, szerk.): *Szegedi Tanárképző Főiskola: 1873-1998. Tanszéktörténet*. Hungária Kiadó, Szeged.
- Pukánszky Béla (1999): Pedagógia és Pszichológia. In: Rácz Béla (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene, 1921-1998*. Officina Kiadó, Szeged. 215-223.
- Pukánszky Béla (2002): Reformpedagógiai Szegeden a két világháború között. In: Németh András (szerk.): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest. 101-120.
- Rókusfalvy Pál (1988): Várkonyi (Hildebrand) Dezső életműve. In: Zakar András (szerk.): *Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet*. JATE Kiadó, Szeged. 151-162.
- Szabó Dóra Éva (2016): Várkonyi Hildebrand Dezső fő gondolatai a Cselekvés Iskolája című folyóirat tükrében. In: Fizel Natasa (szerk.): *Gutta cavat lapidem. Hallgatói tanulmányok a neveléstörténet tárgyköréből*. Délvidék Kutatóközpont Alapítvány, Szeged. 26-39.

- Szántó Károly (1984): Várkonyi Hildebrand Dezső életútja és munkássága. *Pedagógiai Szemle*, **34**, 12. sz. 1222-1232.
- Szokolszky Ágnes (2009, szerk.): *Lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen 1929-2009*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- T. Molnár Gizella (2010): A tanárképző főiskola szegedi megnyitása. In: Kiss Róbert Károly és Vajda Tamás (szerk.): *Az Állami Polgári Tanárképző Főiskola története (1928–1947)*. Belvedere Meridionale, Szeged. 77-88.
- Vajda Tamás (2010): Polgári iskolai tanárképzés a '30-as és '40-es években. In: Kiss Róbert Károly és Vajda Tamás (szerk.): *Az Állami Polgári Tanárképző Főiskola története (1928–1947)*. Belvedere Meridionale, Szeged. 89-116.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1934-35a): A cselekvő iskola lélektani alapjai. *Cselekvés Iskolája*, **3**, 3-4. sz. 101-110.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1934-35b): Nevelés és gyakorlati lélektan. Bevezetés. *Cselekvés Iskolája*, **3**, 5-6. sz. 205-219.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1934-35c): Nevelés és gyakorlati lélektan. A gyermeki személyiség megismerése. *Cselekvés Iskolája*, **3**, 7-8. sz. 325-336.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1935-36a): Nevelés és gyakorlati lélektan. A nevelőhatás lélektana. A tanítás. *Cselekvés Iskolája*, **4**, 5-6. sz. 237-249.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1935-36b): Nevelés és gyakorlati lélektan. Nevelőhatás. Példaadás és utánpótlás. *Cselekvés Iskolája*, **4**, 7-8. sz. 329-339.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1935-36c): Nevelés és gyakorlati lélektan. A nevelőhatás lélektana. Feladat. Parancs és tilalom. *Cselekvés Iskolája*, **4**, 9-10. sz. 429-444.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1936-37): Nevelés és gyakorlati lélektan. Nevelői ráhatások. A „pedagógiai szeretet”. *Cselekvés Iskolája*, **5**, 5-6. sz. 199-206.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1939-40): Védekező magatartások a gyermekkorban. *Cselekvés Iskolája*, **8**, 5-7. sz. 87-101.
- Veszprémi László (1988): Várkonyi és a „Cselekvés iskolája”. In: Zakar András (szerk.): *Várkonyi (Hildebrand) Dezső Emlékkötet*. JATE Kiadó, Szeged. 195-201.
- Zakar András (1988, szerk.): *Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet*. JATE Kiadó, Szeged.

1. Melléklet

	Imre Sándor	
1926-1927-1	Neveléstörténet I. Magyar pedagógusok. Bevezetés az egyetemi életbe.	
1926-1927-2	Neveléstörténet II. A nevelői gondolkodás fejlődése Magyarországon.	
1927-1928-1	Bevezetés a neveléstudományba. A nevelés lélektani kérdései. A középiskola szervezete. Az egyetemi élet.	
1927-1928-2	Oktatástan. A serdülés kora. Tanuló-típusok.	
1928-1929-1	A neveléstörténet főkérdései. A köznevelés szervezete. Pedagógiai szeminárium. A középiskolai oktatás módszere. Bevezetés az egyetemi életbe.	
1928-1929-2	A neveléstudomány fejlődése. Teleki László gróf neveléstana (1796). Szemináriumi gyakorlatok. A középiskolai oktatás módszere II.	
1929-1930-1	A nevelélmélet alapvető kérdései. Az iskolai nevelő lélektana. Szemináriumi gyakorlatok (a magyar nevelésügyi irodalom). A középiskola belső élete.	
1929-1930-2	Az oktatás elmélete. Az iskolai növendék. Szemináriumi gyakorlatok (a magyar nevelésügyi irodalom). A középiskola belső élete.	
	Imre Sándor	Várkonyi Hildebrand
1930-1931-1	Neveléstörténet I. Újító törekvések a nevelés terén. Szemináriumi gyakorlatok. Középiskolai kérdések.	Karakterológiai vizsgálatok. Bevezetés az alkalmazott lélektanba. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.

1930-1931-2	Az értelmi nevelés (Oktatástan). A magyar közoktatásügy szervezete. A nevelés szociológiája. Középiskolai módszertan.	Karakterológiai vizsgálatok II. Didaktikai lélektani kérdések II. Paedagógiai-lélektani gyakorlatok.
1931-1932-1	Az erkölcsi nevelés. Nemzedékek ellentéte a nevelésben. Szemináriumi gyakorlatok. Az iskola egészségügye.	A pedagógiai lélektan jelen állása. A gyermekkor lélektana. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.
1931-1932-2	Az értelmi nevelés (Oktatástan). A magyar közoktatásügy szervezete. A nevelés szociológiája. Középiskolai módszertan.	A gyermekkor lélektana II. A pedagógiai-lélektan jelen állása II. Szemináriumi gyakorlatok.
1932-1933-1	Nincs adat	Nincs adat
1932-1933-2	Nincs adat	Nincs adat
1933-1934-1	Neveléstani alapfogalmak. A neveléstudomány mai állása. Magyar neveléstörténeti kérdések. Az iskolai oktatás anyaga.	A karakterológia alapelvei. Bevezetés a neveléslélektanba. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.
1933-1934-2	Neveléstani alapfogalmak II. A családi nevelés. Nevelélméleti kérdések. Az iskolai élet rendje.	Bevezetés a neveléslélektanba II. A gyakorlati lélektan főkérdései. Neveléslélektani és kísérleti lélektani gyakorlatok.
Várkonyi Hildebrand		
1934-1935-1	A gyermekkor lélektana. Neveléslélektan. Lélektani gyakorlatok.	
1934-1935-2	Pedagógiai alapfogalmak. Neveléstörténet II. Gyermeklélektan. Pedagógiai és lélektani gyakorlatok.	
1935-1936-1	Neveléstörténet I. Az ifjúkor lélektana. Bevezetés a neveléstudományba. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.	
1935-1936-2	A pedagógia története II. Bevezetés a neveléstudományba II. Az ifjúkor lélektana. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.	

1936-1937-1	Bevezetés a neveléstudományba. III. (Módszertan.) Gyermeklélektan. Neveléstörténet (III.) Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.
1936-1937-2	A pedagógia története. Bevezetés a neveléstudományba IV. Gyermeklélektan Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.
1937-1938-1	Részletes módszertan. Neveléstörténet. Pedagógiai lélektan. Pedagógiai gyakorlatok.
1937-1938-2	Az újkori nevelés története. Neveléslélektan. Részletes módszertan. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.
1938-1939-1	A neveléstudomány rendszere I. A gyermekkor lélektana. Neveléstörténet a 19. sz.-ban. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.
1938-1939-2	A neveléstudomány rendszere II. A gyermekkor lélektana II. Neveléstörténet a 19. században.
1939-1940-1	Az értelmi nevelés elmélete. Az „új nevelés“ mozgalma. Az ifjú kor lélektana. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.
1939-1940-2	Az értelmi nevelés elmélete II. A jelenkor főbb neveléstudományi irányai. Az ifjúkor lélektana II. Pedagógiai-lélektani gyakorlatok.